

Kot nekaj povsem novega se je v zadnjem času pojavilo gensko rodoslovje. Tu gre za iskanje oz. potrjevanje sorodstva na osnovi primerjave genskih zapisov posameznikov. Ugotavljanje genske sorodnosti je lahko omejeno na posameznika lahko pa se išče tudi povezave v širših skupinah. Z rodoslovjem je povezano tudi vprašanje etičnosti oz. pravica do pridobivanja podatkov.

Zelo dobrodošlo je poglavje Rodoslovni leksikon, kjer je pojasnenih veliko pojmov s področja rodoslovja, in dodan je latinsko-slovenski in nemško-slovenski slovar. Posebno poglavje je namenjeno, kot zapiše Toplišek, *stičnim vedam*, ki so rodoslovcem v pomoč (od paleografij, kronologij, prek meroslovja do sfragistike in drugih).

Struktura priročnikov oz. zaporedje poglavij je seveda odločitev avtorjev in sledi njihovi presoji. Sam bi zamenjal vrstni red poglavij od enaindvajsetega dalje tako, da bi najprej sledila poglavja povezana s samim zbiranje podatkov in težavami pri tem (poglavja 21, 22, 23, 24, 31 – ne v tem vrstnem redu), o stičnih vedah, o prikazovanju podatkov (poglavja 25, 28 in 29), o genetskem rodoslovju in etičnih vprašanjih in nazadnje bi bila poglavja o rodoslovnih društvih, zgodovini rodoslovja, literatura in rodoslovni leksikon.

V zadnjem času se je pojavilo več rodoslovnih priročnikov, med katerimi se mi zdi, da je Topliškov med boljšimi oz. uporabnejšimi. Prednost njegove knjige, ki jo je potrebno posebej pohvaliti je razumljiva razlaga, ki je dojemljiva vsem bralcem. S to preprosto razumljivostjo pridobi vsaka knjiga, saj ne odganja od branja, temveč bralca brez težav vodi od začetka do konca. Toplišek opozarja na veliko število objavljenih tekstov, ki bi bralca lahko pritegnili. Posebnost knjige je tudi navajanje velikega števila naslovov spletnih strani. Ob tem bi morda pri posameznih spletnih naslovih želeli ali pričakovali, da bi bil zapisan tudi datum vpogleda, saj se spletne strani lahko spremenijo, arhiv prejšnjih postavitev pa pogosto ni dostopen ali celo ni shranjen. Vendar tega avtorju ne smemo zameriti, saj dokončnih standardov o navajanju spletnih naslovov in hranjenju starih strani še ni.

Bojan Balkovec

Ljudmila Bezljaj Krevel, **Pošta, telegraf in telefon 1918–1950. Organizacija poštno-telegrafsko-telefonske dejavnosti v Sloveniji**. Ljubljana : Pošta Slovenije, Tehniški muzej Slovenije, 2004. 573 strani.

Muzejska svetnica dr. Ljudmila Bezljaj Krevel, vodja Muzeja pošte in telekomunikacij v okviru Tehniškega muzeja Slovenije ter vsebinska oblikovalka njegove stalne razstave, je svoje sedemnajstletno muzejsko delo ves čas povezovala z znanstvenim in strokovnim preučevanjem problematike poštno-telegrafsko-telefonske (PTT) dejavnosti v Sloveniji ter nekatere njene vidike osvetlila v petih samostojnih publikacijah ter številnih znanstvenih razpravah in strokovnih člankih. V obsežni monografiji oziroma za tisk prirejeni doktorski disertaciji, ki obsega 573 strani velikega formata, pa je obdelala njeno organiziranost in razvoj od ustanovitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918 do leta 1950, ko se je z oblikovanjem novih organov upravljanja v poštni direkciji začel tudi v tej panogi postopen proces deetatizacije, ki pa je nato potekal počasi in z občasnimi prekinitvami. Z izborom teh dveh pomembnih mejnikov v PTT dejavnosti v Sloveniji je prikazala njen razvoj v okviru Države SHS, ves čas obstoja prve Jugoslavije, v štiriletnem obdobju nemške, italijanske in madžarske okupacije ter delovanja organov narodnoosvobodilnega gibanja, in končno še v prvih petih letih druge Jugoslavije.

Avtorica je uvodoma poudarila, da so pošta, telegraf in telefon tiste specifične prometne dejavnosti, ki so »kot organizirani prenašalci sporočil oziroma posredniki v izmenjavi informacij ter hkrati kot del državne uprave – odigrali pomembno vlogo v političnem, gospodarskem in kulturnem dogajanju...«, posebej pa je opozorila na medsebojno prepletenost razvitosti PTT dejavnosti z gospodarstvom. Glede na pomembnost in specifičnost PTT dejavnosti so jo osrednje državne oblasti smatrale kot eno tistih področij, ki jih je potrebno centralistično upravljati. Avtorica se je pravilno odločila, da organizacijo osrednje poštne uprave prikaže le z vidika, kakšne možnosti je imela v njenem okviru, ob osredotočenju tudi finančnih sredstev, slovenska poštna uprava za opravljanje raznolike dejavnosti, pri čemer je posebno pozornost posvetila njenim nenehnim prizadevanjem za ohranitev vsaj nekaterih avtonomnih

pristojnosti. S tega izhodišča je avtorica osvetlila možnosti za ustanovitev ustreznega števila poštnih, telegrafskih in telefonskih uradov, za čim hitrejši in čimbolj razviti poštni promet, za vzdrževanje in gradnjo telegrafskih in telefonskih linij in naprav ter za zagotavljanje rednega poštnega, poštno-čekovnega, poštno-hranilnega, telegrafskega in radiotelegrafskega, telefonskega in radiofonskega prometa v Sloveniji. V ozemeljskem pogledu problematike razvoja PTT ni obdelala le za območje jugoslovanskega dela Slovenije, temveč je raziskavo razširila tudi na ozemlje Slovenskega primorja in Istre za obdobje od vključitve v italijansko državo do delovanja poštne službe v času obstoja cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, skratka za celotno ozemlje v sestavi poveljne Ljudske republike Slovenije. Glede na takšno pestrost problematike in obsežnost obdelave je z vidika preglednosti posebej pomembno, da je avtorica svoje delo po tematsko-kronoloških kriterijih smotno razdelila na enajst poglavij, vsako pa še na več podpoglavij.

V prvem poglavju o organiziranosti pošte in brzojava v Državi SHS je avtorica podrobno opisala težave in dileme, ki so se tudi na tem področju pojavile ob prehodu iz avstroogrškega v jugoslovanski državni okvir. Zlasti na temelju preučitve fonda Narodnega vijeća v Hrvatskem državnem arhivu je na novo, predvsem z vidika organiziranja poštne, brzojavne in telefonske uprave, osvetlila nekatere vidike odnosov med najvišjim organom v Državi SHS in narodnimi vladami v posameznih pokrajinah. Pri tem je posebno pozornost posvetila hrvaškimi prizadevanjem, da bi zagrebško generalno poštno in brzojavno ravnateljstvo razširilo svojo dejavnost na celotno Državo SHS, čeprav to področje ni sodilo med tista, ki so jih narodne vlade prepustile v pristojnost Narodnemu vijeću. Ob tem naj na drugi strani opozorimo na dejstvo, da je to svojo pristojnost za obrambne zadeve izvajalo skoraj izključno le za hrvaško vojsko, Narodni vladi pa prepustilo urejanje problematike slovenske vojske, kot je prav tako na podlagi gradiva Narodnega vijeća ugotovil v svojem magistrskem delu Matjaž Bizjak. Za slovensko Narodno vlado je pomembno, da je v odnosu do Narodnega vijeća ohranila tudi na poštnem področju samostojnost s tem, da je njeno poverjeništvu za promet uspelo v Ljubljani novembra 1918 ustanoviti Poštno in brzojavno ravnateljstvo, s katerim je »postavila temelje bodoče slovenske poštne uprave«. Avtorica je osvetlila tudi pereče poprevarno reševanje kadrovske problematike v poštni in telegrafski službi, posebej na Štajerskem, kjer so številni nemški uradniki celo s stavkami neuspešno poskušali ohraniti svoje privilegirane položaje.

V drugem poglavju je avtorica pregledno prikazala organiziranost poštne uprave v Jugoslaviji, v posebnih razdelkih za vsako obdobje posebej, pri čemer so bila z nekaj prekinitvami glede na specifičnost PTT dejavnosti najvišji organi zanjo posebna ministrstva za pošto, ki so izdajala tudi svoja službena glasila. Po njih in drugih uradnih listih je prikazala tudi notranjo organiziranost različnih osrednjih institucij v Beogradu (generalnih ravnateljstev, generalnih inšpektoratov, glavne uprave) in kar je posebej pomembno tudi njihove odločilne kompetence, pri čemer je ugotovila, da se je obdobje samostojnega poslovanja slovenske poštne uprave končalo maja 1919, edino posebni poštno-hranilni in čekovni zavodi so se še do srede dvajsetih let izognili popolni centralizaciji, ki je bila nato značilna tudi za začetno obdobje druge Jugoslavije.

Bolj podrobno je avtorica v tretjem poglavju osvetlila organiziranost poštne uprave v Sloveniji v obdobju 1918–1941, posebej v času štiriletne okupacije in končno poslovanje slovenske direkcije PTT po drugi svetovni vojni, pri čemer so morali najvišji slovenski uradi prilagajati svojo organiziranost osrednjim organom. Slovensko poštno upravo je posebej prizadela finančna odvisnost od Beograda, ki jo je zastopoval pri dodeljevanju proračunskih sredstev, zlasti za naložbe, ob dejstvu, da je konec tridesetih let ustvarila ljubljanska poštna direkcija kar tretjino poštnih dohodkov v državi, zaradi česar je protestirala tudi slovenska Zbornica za trgovino, obrt in industrijo. Po osvetlitvi različne organiziranosti PTT dejavnosti pod nemškim, italijanskim in madžarskim okupatorjem, je avtorica posvetila posebno pozornost osvetlitvi slovenskih prizadevanj za čimbolj samostojno urejanje PTT prometa v začetku druge Jugoslavije, za kar je s svojim načrtom o njegovi poveljni organiziranosti dalo izhodišče že predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta. Zanimivi so podrobni opisi poteka obnove notranjega in mednarodnega PTT prometa po prvi svetovni vojni, ob začetku okupacije in po koncu druge svetovne vojne.

V četrtem poglavju z naslovom Pošte, telegrafi in telefoni je avtorica prikazala način poslovanja poštnih uradov, kriterije za oblikovanje njihovih tipov (državne, potujoče, pogodbene oziroma razredne, nadzorne in prideljene, okrajne, glavne mestne in prometne ter pomožne pošte oziroma poštne

nabiralnice) v posameznih obdobjih. Število posameznih vrst pošt se je spreminjalo, za Slovenijo pa so značilne težnje, da bi bilo čimveč državnih pošt z državnimi uslužbenci. V ilustracijo naj navedemo, da je sredi tridesetih let delovalo na območju Dravske banovine 114 državnih, 238 pogodbenih in 187 pomožnih pošt ter 21 potujočih poštnih ambulanc, spreminjanje pogodbenih pošt v državne pa je uspelo šele po drugi svetovni vojni, ko je v začetku petdesetih let delovalo 432 rednih in le še 126 pomožnih pošt.

V petem poglavju so posebej dragoceni statistični podatki o obsegu poštnega, brzojavnega in telefonskega prometa, pri čemer je avtorica poudarila, da je imela Slovenija že ob vključitvi v jugoslovansko državo »najbolj urejen poštni promet in zveze, kar naj bi tudi ustrezalo njenemu položaju kot industrijsko in obrtno najbolj razvitega dela države«. To ilustrira tudi podatek, da je bilo v Sloveniji že ob prevratu nad 23.000 kilometrov brzojavnih in telefonskih vodov. Zanimivi so opisi načina izvajanja notranjega in mednarodnega prometa po železnici, z avtomobili, letali in drugimi prometnimi sredstvi, ter delovanja telegrafsko-telefonske tehnične službe pri vzdrževanju in gradnji linij in naprav. Podatki o številu poštnih uradov kot tudi o obsegu poštnega, brzojavnega in telefonskega prometa kažejo, da je bila Slovenija na tem področju »dobro razvita«, pa tudi dejstvo, da je postopoma nazadovala, ker je osrednja državna poštna uprava velik del njenega čistega dobička porabila za naložbe v manj razvite predele države.

Najobsežnejše poglavje v monografiji ima naslov Državni poštni, brzojavni in telefonski uslužbenci, s katerim se vsebinsko povezuje še sedmo poglavje o zakupnikih pošt in pomožnih uslužbencih na njih ter o vaških-selskih pismonošah. Ta problematika ima po temeljitosti obdelave značaj samostojne študije, v kateri je avtorica zelo podrobno osvetlila gmotne in delovne pogoje oziroma socialni in družbeni položaj različnih nosilcev PTT dejavnosti (1931 leta 1741 državnih uslužbencev, pogodbenih poštarjev in njihovih pomočnikov pa je bilo 690, leta 1945 pa 2905 državnih uslužbencev, pogodbene pošte pa so zaposlovale 571 oseb), oblik njihove stanovske-sindikalne organiziranosti ter strokovnega izobraževanja in izpopolnjevanja. Ob tem je avtorica podrobneje ilustrirala tudi, kako so poštni uslužbenci, za katere je vsak režim glede na pomembnost njihove službe zahteval lojalnost in privrženost, ob njihovih spremembah doživljali preganjanja in odpuste oziroma »krute čistke.« V slovenski poštni upravi je povzročalo hudo nezadovoljstvo centralistično urejanje kadrovske politike v prvi in drugi Jugoslaviji.

Tudi za filateliste je zanimivo posebno poglavje o znamkah slovenske poštne uprave, ki so hkrati tudi izraz njene samostojnosti po prevratu leta 1918. Narodna vlada je v Državi SHS dobila tudi t.i. poštno vrhovnost in z njo povezano pravico do izdajanja znamk. Avtorica je podrobno posvetila problematiko t.i. Vavpotičevih verigarjev in drugih poprevratnih izdaj znamk, pa tudi prizadevanja, da bi slovenske znamke veljale tudi v Kraljevini SHS kot državne znamke. Opozorila je tudi na obe prekmurški izdaji znamk ob vključitvi Prekmurja v Kraljevino SHS poleti 1919 ter na spore med slovenskimi in hrvaškimi filatelisti ob njih. Navedla je tudi podatke o znamkah, ki so bile tiskane v Sloveniji med drugo svetovno vojno. Za obdobje štiriletna okupacije je posebnost, da je imela od nemške zasedbe Ljubljanska pokrajina pravico izdajati znamke. Slikar in grafik Božidar Jakac pa je za potrebe pošte na osvobojenem ozemlju izdelal tudi osnutek partizanskih znamk.

Avtorica je v desetem poglavju Poštna hranilnica zelo podrobno osvetlila vse vidike poštno-hranilnega in poštno-čekovnega poslovanja ter problematiko njenih uslužbencev in njihovo sindikalno organiziranost. Po analizi njenega delovanja v vseh obravnavanih obdobjih je ugotovila, da sta Poštno-čekovni urad in nato podružnica jugoslovanske Poštne hranilnice v Ljubljani, pri katerih je bilo sredi dvajsetih let odprtih okoli tretjina vseh čekovnih računov v državi, na njih pa je bila več kot četrtina vseh poštnih hranilnih vlog, v obdobju med dvema vojnama imela pomembno vlogo v slovenskem gospodarstvu.

V predzadnjem poglavju je avtorica pregledno prikazala razvoj radiofonije na Slovenskem, kajti tudi ta dejavnost je bila med vojnama v pristojnosti upravnih organov PTT. V njem je osvetlila tudi začetke slovenskega radia v okviru katoliške Prosvetne zveze in omejitvene posebnosti radijske dejavnosti med okupacijo ter prizadevanja sodelavcev Radia Osvobodilne fronte za takojšnje povojno delovanje radio-postaj v Ljubljani in Mariboru.

V zadnjem poglavju je avtorica na enak način kot PTT dejavnost za večinski del Slovenije, ki je po prvi svetovni vojni prišel v sklop jugoslovanske države, obdelala to problematiko še za Slovensko primorje in Istro s poudarkom na tistih posebnostih, ki so bile povezane z vključitvijo tega ozemlja v

sklop italijanske države (npr. množični odpust slovenskih uslužbencev), z njegovim položajem od kapitulacije Italije do pariške mirovne konference leta 1947 in z organiziranostjo PTT v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja pod začasno jugoslovansko vojno upravo s sedežem v Kopru.

Monografijo zaključuje kratek sintetični povzetek, tudi v angleškem jeziku, ter podroben seznam uporabljenih virov in literature, ki kaže na njena izjemna hevristična prizadevanja. Tako je preučila več kot 30 fondov v arhivih v Ljubljani, Novi Gorici, Kopru, Mariboru ter Zagrebu in Beogradu (v Arhivu Srbije in Črne gore je gradivo pregledala šele pred kratkim, takoj ko je bilo dostopno) ter še več zbirk dokumentov in muzejskega gradiva v različnih ustanovah (Muzej pošte in telekomunikacij, Pošta Slovenije, Slovenske železnice, RTV, PTT muzej v Beogradu), okoli 60 uradnih listov, službenih glasil in uradnih objav ministrstev in različnih upravnih organov, številne uradne jugoslovanske in slovenske statistične publikacije, 24 stanovskih-sindikálnih glasil ter različnih časnikov in revij, kar kaže, da se je pri svoji raziskavi oprla predvsem na arhivsko gradivo in tiskane vire. Na vsebino najbolj pomembnih fondov in problematiko njihove urejenosti je opozorila že v uvodu.

Odliki monografije dr. Ljudmile Bezljaj Krevel sta zlasti dve: bogata dokumentiranost, kar posebej ilustrira tudi količinski podatek o 2680 enotah znanstveno-kritičnega aparata, in celovitost obdelave obravnavane tematike, ki je mestoma tudi zelo podrobna. S preučitvijo zlasti bogatega arhivskega gradiva ter publicističnih in drugih virov je ugotovitve v dosednji fragmentarni literaturi bistveno dopolnila in tudi delno korigirala, številna vprašanja pa je obdelala na novo. Monografija je prvi znanstveno-kritični oris PTT dejavnosti v Sloveniji v obdobju od leta 1918 do leta 1950 v slovenskem zgodovino-pisju. Pomembna je tudi kot dragocen prispevek k osvetlitvi ves čas življenja Slovencev v jugoslovanski državi aktualnega boja za ohranitev čim več avtonomnih pristojnosti v spopadu z beograjskim centralizmom na primeru PTT dejavnosti. Njene oblike in razvejanost pa na poseben način ilustrirajo tudi stopnjo gospodarske razvitosti Slovenije. Opisi poštnega poslovanja »na terenu« in opremljenosti poštnih uslužbencev pa so tudi zanimiv prispevek k podobi vsakdanjega življenja v obravnavanem času. Ob sklepu naj poudarimo, da je monografija dr. Ljudmile Bezljaj Krevel dragocena in zanimiva obogatitev slovenskega zgodovino-pisja za obdobje prve in začetka druge Jugoslavije ter štiriletno okupacije. Po njeni zaslugi je problematika PTT dejavnosti med najbolj raziskanimi v njem. Poudarimo naj tudi zasluge obeh institucij, Pošte Slovenije in Tehniškega muzeja Slovenije, ki sta gmotno, strokovno in moralno podprli nastanek tega obsežnega in bogato ilustriranega dela.

Miroslav Stiplovšek

Norman Friedman, **The Fifty-Year War**. London : Chatham Publishing, 2000. 597 strani

Pregled zgodovine hladne vojne priznanega ameriškega avtorja Normana Friedmana je le eno iz množice zgodovino-pisnih del, ki jih v zadnjih letih najdemo na knjižnih policah, posvečenih polpretekli zgodovini. Kot mnogo drugih, tudi to odlikuje izostren vpogled v zgodovinske procese, ki so sooblikovali in karakterizirali obdobje hladne vojne. Takšen vpogled je bilo možno doseči šele po odprtju moskovskih arhivov, pa tudi na »Zahodu« je v zadnjem desetletju uzrl luč marsikateri poprej strogo zaupen dokument. Na podlagi množice kvalitetnih zgodovinskih virov iz arhivov obeh v hladni vojni sprtih taborov, lahko zavzet zgodovinar dandanes predstavi uravnoteženo podobo zapletenih diplomatskih, obveščevalnih, socialnih, obveščevalnih in še kakšnih procesov, ki skupaj dajejo neizbrisen pečat več desetletjem poveljne zgodovine sveta.

Še pred petnajstimi leti je bil vsakršen poizkus razumevanja obdobja, v katerem smo živeli, povezan z informacijsko in ideološko pregrado, ki jo je predstavljala »železna zavesa«. Zgodovinarji so se lahko opirali le na arhive in osebne spomine protagonistov ter hlastali za najnovejšimi »strogo zaupnimi« dokumenti, ki so po kapljicah curljali v javnost. S tem seveda ne mislimo, da je bila dotedanja zgodovino-pisna literatura nekvalitetna. Res pa je, da je bila posebno v državah vzhodnega bloka manj ali več obremenjena z ideološkimi zahtevami komunističnih režimov. Zgodovinsko obdobje hladne vojne tisti čas še ni bilo zaključeno, in ni bilo jasno niti, kako se bo zaključilo. Zatekanje v napovedovanje prihodnosti pa je v zgodovino-pisju vselej zelo spolzko področje. Že prav neslaven je primer